

ANSA LEINONEN
HANNELE METSÄRANTA

LAPSET ESIIN TYÖSSÄ JA ASIAKIRJOISSA

VAIKUTTAVUUTTA JA NÄKYVYYTTÄ
LASTENSUOJELUN AVOHUOLTOON -HANKKEEN
LOPPURAPORTTI

KOSKE
KESKI-SUOMEN
SOSIAALIALAN
OSAAMISKESKUS

1.	HANKKEEN LÄHTÖKOHTA JA TAVOITTEET.....	3
2.	LUPAUS LAPSELLE –KOULUTUS HANKKEEN KEHITTÄMISKOULUTUKSENA.....	4
3.	LAPSEN OMA ASIAKKUUS.....	8
4.	LASTENSUOJELUN KEHITTÄMISTÄ JA KOKEILUA VIIDESSÄ PILOTTIKUNNASSA...	11
4.1.	VERKOTTUMINEN LASTENSUOJELUN MUIHIN HANKKEISIIN JA TOIMIJOIHIN.....	13
5.	DOKUMENTOINTI	14
5.1.	ASIAKIRJAYHTEENVETOJEN KÄYTTÖ TYÖVÄLINEENÄ	16
5.2.	TARKENNUSTA LASTENSUOJELUN JA PÄIVÄHOIDON YHTEISTYÖHÖN	19
6.	UUSIEN SOSIAALITYÖNTEKIJÖIDEN PEREHDYTYSKURSSI	23
7.	KIERTÄVÄN ERITYISSOSIAALITYÖNTEKIJÄN PALVELU.....	25
7.1.	KOKEILUSTA VAKIINTUNNEEKSI PALVELUKSI.....	26
7.2.	ERITYISTYÖNTEKIJÄN ILOT, SURUT JA SUDENKUOPAT	28
8.	LOPUKSI.....	29

1. Hankkeen lähtökohta ja tavoitteet

Vaikuttavuutta ja näkyvyyttä lastensuojelun avohuoltoon –hanke käynnistyi kesäkuussa 2003. Se oli jatkoa syyskuusta 2001 joulukuuhun 2002 toteutuneelle Verkostoituvien erityispalvelujen Kiertävän erityissosiaalityöntekijän hankkeelle. Läninhallitus myönsi sosiaali- ja terveydenhuollon kehittämishankkeiden valtionavustusta yhteensä 142 613 euroa hankkeen toteuttamiseen Jyväskylän kaupungille ajalle 1.3.2003-31.12.2004.

Hankkeen toteutus aloitettiin konkreettisesti kesäkuussa 2003. Kiertävä lastensuojelun erityissosiaalityöntekijä Hannele Metsäranta aloitti työskentelyn hankerahoituksella 1.6.2003 alkaen ja toisena kokoaikaisena projektityöntekijänä aloitti Ansa Leinonen 1.8.2003. Projektityöntekijät sijoituivat hallinnollisesti Jyväskylän kaupungin sosiaali- ja terveyspalvelukeskuksen sijaishuoltoyksikön alaisuuteen. Työtilat järjestyivät ydinkeskustasta sosiaali- ja terveyspalvelukeskuksen hallintorakennuksesta syyskauden 2003 aikana. Tammi-kuun 2004 lopussa projektityöntekijät siirtyivät Huhtasuon sosiaaliasemalle, josta käsin he työskentelivät hankeajan päättämiseen asti. Hanketta koordinoi Keski-Suomen sosiaalialan osaamiskeskus.

Hankkeen tavoitteina olivat 1) lastensuojelun avohuollon suunnitelmallisuuden ja työskentelyprosessin kehittäminen, 2) koko maakunnan lastensuojelun avohuollon erityisosaamisen turvaaminen kiertävän erityissosiaalityöntekijän tuella, 3) lastensuojelun avohuollon asiakkaan aseman ja lapsilähtöisen työtavan turvaaminen sekä 4) sosiaalityöntekijän työn jäsentäminen dokumentointikäytäntöjä kehittämällä.

Jyväskylän kaupungin lisäksi lastensuojelun asiakasprosessien kehittämistyöhön sitoutuivat Hankasalmen, Konneveden, Muuramen sekä Viitasaaren kunnat. Kiertävän erityissosiaalityöntekijän toimialueena oli ja on edelleen koko maakunta.

Hankkeen tavoitteisiin pyrittiin pilottikunnissa seuraavilla kehittämistoimenpiteillä; 1) tarjoamalla kiertävän erityissosiaalityöntekijän palvelua kaikkiin maakunnan kuntiin, 2) toteuttamalla Lupaus lapselle -koulutus lastensuojelun erityisosaamiskeskus Pesäpuu ry:n kanssa sekä 3) kehittämällä lastensuojelutyön suunnitelmallisuutta, lapsilähtöisyyttä ja dokumentointikäytäntöjä konkreettisessa asiakastyössä.

Hankkeelle asetettiin ohjausryhmä, johon osallistuivat edustajat viidestä pilottikunnasta, Keski-Suomen sosiaalialan osaamiskeskuksesta, Pesäpuu ry:stä sekä Jyväskylän yliopistosta. Ohjausryhmä kokoontui yhteensä viisi kertaa hankkeen aikana.

Lisäksi projektityöntekijät kokosivat kehittämistyön rinnalle pienen tukiryhmän, jossa oli mukana sosiaalityön käytännön ammattilaisia Jyväskylästä, Jyväskylän maalaiskunnasta sekä Jyväskylän perheneuvolasta.

2. Lupaus lapselle –koulutus hankkeen kehittämiskoulutuksena

-suunnitelmallisuutta lastensuojeluasiakkuuden alkuvaiheen kartoitukseen

Lastensuojelun kehittämisjärjestö Pesäpuu ry on kehittänyt työskentelymallin lastensuojeluasiakkuuden alkuvaiheen arviointiin. Mallista on julkaistu vuonna 2004 Sointu Möllerin laatima selkeä käsikirja *Sattumista suunnitelmallisuuteen* – lapsen elämäntilanteen kartoitus lastensuojelussa.

Kartoitusvaihemalli on synnytetty Pesäpuu-järjestön kehittämishankkeena 2000-luvun alussa pilottiyhteistyönä Hämeenlinnan ja Kuopion kaupunkien kanssa. Lupaus lapselle -kehittämiskoulutuksena malli oli ennen omaa hankeyhteistyötämme viety kertaalleen läpi Kanta-Hämeessä paikallisen osaamiskeskus Pikassos Oy:n järjestämässä Osaava lastensuojelu –hankkeessa.

Kehittämiskoulutus sisälsi yhteensä kahdeksan lähiopetuspäivää ajalla 9/03-5/04 Jyväskylässä sekä omaan perustyöhön niveltäviä lähitehtäviä. Tähän laajaan Lupaus lapselle –koulutukseen osallistui projektityöntekijöiden lisäksi yhteensä 23 sosiaali- ja perhetyöntekijää hankkeen pilottikunnista ja neljästä muusta maakunnan kunnasta (Karstula, Korpilahti, Saarijärvi ja Toivakka).

Koulutuksen aikana tutustuttiin Pesäpuu ry:n kehittämään kartoitusvaihemalliin, joka sisältää suunnitelmallisen rakenteen lastensuojelutarpeen arviointiin. Työskentelymalli nostaa esille asiakasperheiden lasten omaa asiakkuutta, perheiden osallisuutta arviointiprosessiin sekä tarjoaa toiminnallisia välineitä lastensuojelutyöhön. Peruslähtökohtana on luottamuksellinen ja avoin yhteistyö asiakasperheiden kanssa, jossa asiattason lisäksi perheenjäseniä kohdataan myös tunnetasolla.

Pesäpuu ry on 1990-luvulla ollut juurruttamassa PRIDE-ohjelmaa suomalaisen lastensuojelun sijaishuollon ja erityisesti perhehoidon käytäntöihin. Kartoitusvaihetyöskentely on tästä sijaisperheiden valmennuksesta mallinnettu työskentelykokonaisuus avohuoltotyöhön ja erityisesti asiakkuuden alkuvaiheeseen.

Kartoitusvaihetyöskentelyn taustakehikkona on lapsen tarpeiden ja vanhempien valmiuksien arviointi. Lasten terveen kasvun ja kehityksen tukemiseksi ajatellaan vanhempien tarvitsevan valmiuksia suojeluun ja hoivaan, lapsen yksilöllisen kehityksen turvaamiseen, läheisten ja tärkeiden ihmissuhteiden turvaamiseen sekä yhteistyöhön lapsen asioissa (Möller 2004, 36). Näitä valmiuksia arvioidaan yhteistyöprosessissa, jossa tavataan vanhempia ja lapsia sekä yhdessä että erikseen. (Vrt. Laki lapsen huollosta ja tapaamisoikeudesta § 1).

Asiakstapaamisten aikana keskitytään kartoitusvaihetyöskentelyssä lasten tarpeiden osa-alueisiin; mallin tarjoamat perusteemat tapaamisille ovat lapsi ja lapsen arki, kasvatus ja huolenpito sekä lapsi ja lapsen verkostot. Jokaisesta valmiudesta voidaan koota sekä hyvin toimivia vahvuuksia että tosiasiallisia muutostarpeita, jotka ankkuroidaan lapsen elämään ja konkreettisiin työskentelyn aikana nousseisiin esimerkkeihin (Möller 2004, 36).

Koulutuspäiviin osallistuminen oli aktiivista ja sitoutunutta. Koti- ja välitehtävät kannattelivat koulutukseen osallistujia prosessoimaan työskentelymallia varsinaisten koulutuspäivien välillä. Oppeja sovellettiin konkreettisiin asiakastilanteisiin talven 2003-2004 aikana. Projektityöntekijät olivat harjoitusvaiheessa mukana oppimisprosessissa joko työparina, laajemman työryhmän jäsenenä tai taustatukena pilottikuntien työkentällä.

Seuraavassa on esitetty käytännön harjoitustyöstä kuusi konkreettista esimerkkiä Nalle-korttien hyödyntämisestä asiakastyössä. Viitasaaren perhetyöntekijä Aune Paloranta esitteli kyseiset esimerkit hankkeen loppuseminaarissa 28.1.2005.

Koululaistyttö esitteli itsensä nalle-korteilla näin:

”Olen tällainen, joka miettii tosi paljon asioita. Olen joskus vihainen ja huudan jollekin, vaikka en tarkoita olla juuri sille ihmiselle vihainen. Olen myös joskus iloinen.”

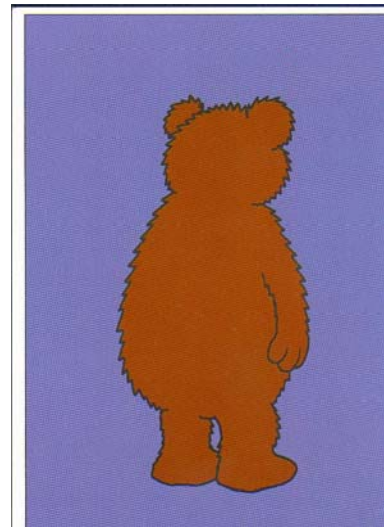
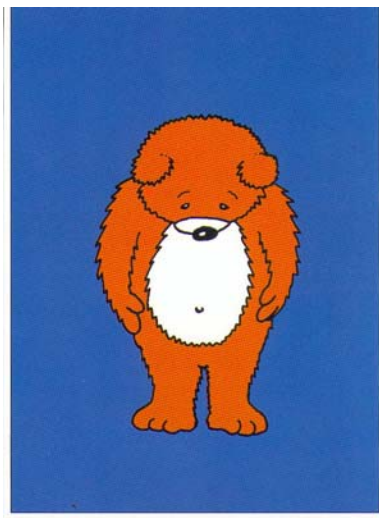

Työntekijästä tyttö valitsi ajattelevan ja iloisen nallen:

”Kyllä sinäkin varmaan mietit asioita, mutta et kuitenkaan ole vihaisen oloinen.”

Perheen tytär kertoi edelleen korttien avulla veljistään, joilla oli vaikeita pulmia koulussa ja vapaa-ajalla:

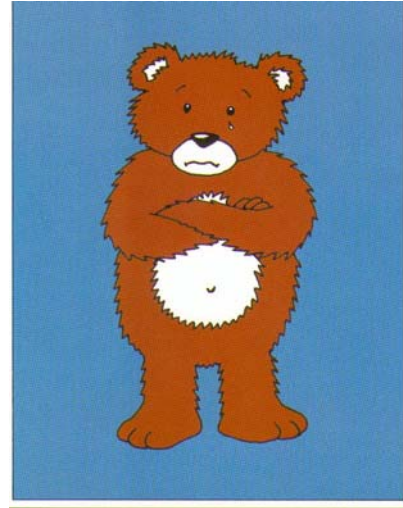
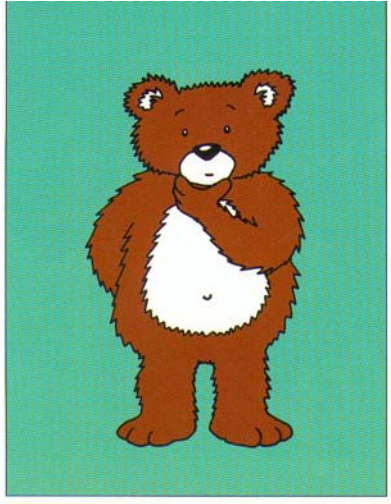
”Tämä veli myös miettii asioita. Hän on surullinen, kun epäillään, vaikka ei olisi mitään tehnytäkään. Häntä harmittaa ja kaduttaa, mitä on tehnyt väärin. Olen lohduttanut häntä, että kaikki kyllä järjestyy.”

”Tämä toinen veli on tosi ujo ja arka ja häntä pelottaa asiat ja ihmiset. Hän myös miettii paljon asioita, mutta ei puhu niistä. Usein autan ja pidän veljen puolia, kun joku kiusaa.”

Sama tyttö kertoi vielä vanhemmistaan:

”Äiti on myös mieteliäs, vakava nalle. Lapsen mielestä vanhemmat arvioivat nyt, voivatko luottaa, etteivät lapset tee enää tyhmyyksiä, varastelua ja muuta. Lapsi toivoo saavansa luottamuksen takaisin.”

”Isä on äreä, miettivä nalle ja isä on paljon huolissaan lasten elämästä. Lapsi toivoisi, ettei isä huuntaisi vihaisena lapsille, koska se vain pahentaa asiaa. Isän pitäisi rauhallisesti puhua ja neuvoa mikä on väärin ja oikein. Luotan siihen, mitä isä sanoo oikeasta ja väärästä.”

Koska koulutus käynnistyi heti syksyllä 2003, muodostui se merkittäväksi osaksi hankekokonaisuuttamme. Työskentelymallin omaksuminen tapahtuu prosessioppimisena; siksi tämänkaltainen muutostyö vei aikaa ja kokonaisuudessa malli oli käyty läpi vasta keväällä 2004. Melko lyhyenä hankeaikana ennätettiin pilottikunnissa käydä kartoitusvaihteyöskentelyä läpi yhteensä noin kymmenessä eri asiakasperheessä.

Kartoitusvaihteyöskentelyä ei vielä hankeaikana otettu johdonmukaisena työmallina käyttöön yhdessä pilottikunnassa. Tähän vaikuttivat varmasti osaltaan pilottien työyhteisöissä tapahtuneet henkilövaihdokset, mutta myös työn sisällölliset muutokset. Kehittämiskoulutukseen osallistuneista 23 työntekijästä kahdeksan esimerkiksi siirtyi koulutuksen loppuvaiheessa tai kesän 2004 aikana tilapäisesti tai pysyväisemmin eri työtehtäviin.

Koulutuksen käyneille työntekijöille järjestettiin Pesäpuu ry:n kanssa yksi seurantapäivä marraskuussa 2004. Palautekeskustelujen ja yhdessä koetun pilottiyhteistyön perusteella koulutuksen annista jäi jo hankeaikana elämään lapsen asiakkuuden tärkeyden ymmärtäminen sekä toiminnallisten välineiden kokeileva käyttöön otto. Näiden kokeilujen laajentumista työyhteisöjen tasolla tuettiin hanketyöntekijöiden järjestämällä pienimuotoisilla koulutuksellisilla työkokouksilla. Lisäksi Pesäpuu ry:n kanssa järjestettiin kahden iltapäivän pituiset koulutuspäivät lasten asiakkuudesta ja toiminnallisten välineiden käytöstä niille pilottikuntien työntekijöille, jotka eivät mahtuneet mukaan varsinaiseen pitkään koulutukseen lokakuussa 2004.

Pesäpuu ry:n kartoitusvaihteyöskentely on yksi maassamme viime vuosina kehitetyistä asiakkuuden alkuarvioinnin malleista. Projektiaikana tutustuimme myös pääkaupunkiseudulla kehitettyyn Kohtaavaa lastensuojelua -hankkeeseen, jossa muun muassa on strukturoidun työskentelymallin lisäksi jäsennetty lapsi-

lähtöisyyden käsitettä toimintaperiaatteiden, prosessien ja käytännön kohtaamisen tasoilla (Muukkonen ja Tulensalo 2004). Myös tätä materiaalia hyödynnettiin pilottiyhteistyönä toteutuneissa työkokouksissa.

Lastensuojelun alkuarviointi on nostettu yhden kehittämistyöryhmän teemaksi myös sosiaali- ja terveysministeriön valtakunnallisessa lastensuojelun kehittämissuunnitelmassa (Laiho 2004). Ansa Leinonen osallistui syksyn 2004 aikana tämän työryhmän työskentelyyn, näin projektikokeilumme ja kokemuksemme kytkeytyivät myös valtakunnalliseen kehittämistyöhön. Avohuoltotyön keskeisenä kehittämishaasteena on asiakkuuden alkuvaiheen suunnitelmallisempi toteutus. Tällöin alkuarviointivaihe erottuu lastensuojeluprosessissa selkeänä kokonaisuutena, jonka jälkeen asiakkuus joko jatkuu tai päättyy perustellusti.

3. Lapsen oma asiakkuus

Lapsi on lastensuojelun ensisijainen asiakas. Huoli hänen tilanteestaan tuo hänet ja hänen perheensä lastensuojelutyön piiriin. Lastensuojelun asiakastyötä tehdään nykykäytännöissä kuitenkin etupäässä aikuisten - sekä lapsen vanhempien että muiden viranomaisten - kanssa.

Syksyllä 2003 julkaistiin sosiaalityön tutkija Johanna Hurtigin väitöskirja, jossa etsitään lapsen paikkaa lastensuojelutyön ja erityisesti perhetyön käytännöissä. Hurtig kuvaa aikuiskeskeistä työtettämme ”tihkuvan auttamisen malliksi”, jossa vanhempien auttaminen nähdään ylivoimaisesti parhaana keinona auttaa lasta. Tässä aikuiskeskeisessä työtöteessä tieto lapsesta on suodattunutta ja muodostuu pääasiassa aikuisten puheen kautta.

Lapsen kanssa työskentelyn mielikuvia Hurtig tiivistää neljän konkreettisen vertauskuvan avulla. Ymmärämmekö lapset lastensuojelutyön käytännöissä välitöntä räjähdysvaaraa sisältävinä *pommeina*, erityisosamista edellyttävinä ja vaikeasti avattavina *lippaina*, syväsäilytykseen tottuneina *pakastearkkuina* vai voimakkaasti oireilevina *riiviöinä*, jolloin työntekijöiden myötätunto ja huomio on ymmärrettävästi kyseisen lapsen vanhempien puolella?

Yhtenä Vaikuttavuutta ja näkyvyyttä lastensuojelun avohuoltoon –hankkeen tavoitteista oli nostaa esille lasten omaa asiakkuutta. Eri yhteyksissä yhtäältä jouduimme ja toisaalta saimme mahdollisuuden paneutua lapsen asiakkuuden pohdintaan; myös sen pohtimiseen, mikä estää meitä työskentelemässä enemmän lapsen kanssa. Seuraavassa listauksessa on koottu hanketyössä syntyneitä ajatuksia mahdollisista esteistä ja ennakkokäsityksistä lasten kanssa työskentelystä. Näissä tiivistetyissä pohdinnoissa on tietoisesti jätetty huomiotta kokemus kiireestä ja aikapulasta; painopiste on enemmän asenteiden ja tottumusten tarkastelussa.

1. ”Sosiaalitoimistossa on likainen lattia”

Ajattelemme helposti, ettei sosiaalitoimistossa voi työskennellä lapsen kanssa, kun meillä ei ole siihen sopivaa paikkaa. Toimistossa ei ole lapselle mitoitettuja kalusteita, eikä sopivia kyniä... - tarvitaanko työskentelyyn lapsen kanssa erityiset tilat ja paikat, vai voisiko työ tapahtua niissä paikoissa, missä lapsen kohtaamme? Ja voisimmeko ehkä pienin muutoksin muokata työtilaamme enemmän lapsiystävälliseksi?

2. ”Aikuiset ne lopulta kuitenkin päättää”

Olemme tottuneet työskentelemään aikuisten kanssa, puhumaan aikuisten kieltä. Voisimmeko opetella kohtaamaan lasta hänen omassa asiassaan hänelle ymmärrettävällä puheella tai toiminnallisten menetelmien avulla?

3. ”Jos se ei puhu mulle..?”

Kun työskentelemme lapsen kanssa vähemmän, meille ei kehity lasten kohtaamiseen samaa tottumusta ja ”rutiinia” kuin aikuisasiakkaiden kanssa työskentelyn. Pelkäämme etukäteen, ettemme osaa työskennellä lapsen kanssa.

4. ”Jos vaikka kuuntelenkin, niin miten sen kirjoitan?”

Lapsen kanssa työskentely tuottaa tietoa lapsen todellisuudesta, hänen kokemuksistaan ja käsityksistään omasta tilanteestaan. Lapsen oma tieto on lastensuojelutyön kannalta oleellista ja tärkeää tietoa, mutta kuinka siirrämme sen dokumentteihin? Olemme tottuneet kirjoittamaan tekstejä aikuisten kanssa käytyjen keskustelujen pohjalta.

5. ”Onko se virallista ja puhunko lapsi totta?”

Minkä painoarvon annamme lapsen puheelle, hänen näkemyksilleen ja käsityksilleen asioista? Miten suhtaudumme epäilyyn siitä, että lapsi ei puhu totta? Ja mikä lopulta on totta?

6. ”Ei sitä osaa eri tavalla tehdä”

Olemme tottuneet toimimaan työtilanteissamme tietyllä tavalla. Emme ole saaneet erityistä opetusta lapsen kanssa työskentelyyn, emmekä ehkä luota luontaiseen vaistoomme ja kykyymme lähestyä lasta varteenotettavana ja kompetenttina asiakkaana.

7. *Minä ja muut lapsen kuulijana*

Kun työskentelemme enemmän lapsen kanssa, tulee hänen oma asiakkuutensa näkyvämmäksi. Jos yhteistyökumppanimme tekevät samoin ja käytämme heidän kanssaan samoja välineitä lapsen kanssa työskentelyssä, on tärkeää muistaa suunnitelmallisen yhteistyön ja tarkoituksenmukaisen tiedon siirron merkitys. Toivottavasti samat lapset eivät kerta toisensa jälkeen saa vastatakseen samoja kysymyksiä tai valittavakseen yhä uudestaan esimerkiksi perheenjäsenten kuvia Nalle –korteista.

Lapsen kanssa työskentelyn kysymyksiä pohdittiin asiakaskohtaisten neuvottelujen lisäksi maakunnallisissa lastensuojelun teemaseminaareissa joulukuussa 2003 ja 2004. Näissä seminaareissa olivat alustajina Johanna Hurtigin lisäksi lapsen asiakkuuteen ennaltaehkäisevän päihdehuollon kentällä paneutunut Annikka Taitto, tukiperhetoimintaa lapsen näkökulmasta tutkinut Saara Keränen sekä paikallisen Ensi- ja turvakotien liiton avopalvelu Ainon ja päihdeäitien ensikoti Aliisan työntekijät (liitteet 1. ja 2.).

Lisäksi pilottikokeilujen aikana syntyneitä kokemuksia lasten kanssa työskentelystä käsiteltiin Jyväskylän kaupungin sosiaali- ja terveystalvelukeskuksen psykologi Tiina Linnoven konsultoimana kahdessa alueellisessa työkokouksessa kesä- ja joulukuussa 2004 (liite 3.). Keskeisenä haasteena myös näiden hankekokeusten ”purkupäivien” sisällössä oli pääasiassa aikuisasiakkaiden kanssa työtä tekevän työntekijän heittäytyminen luontevaan vuorovaikutukseen lapsen kanssa. Päivien aikana kertosimme ja pohdimme myös Lupaus lapselle- koulutuksen aikana tutuksi tulleiden toiminnallisten välineiden hyödyntämistä lasten kanssa työskentelyssä.

Toinen hankkeen loppuseminaarissa 28.1.2005 esillä ollut esimerkki Pesäpuu ry:n koulutuksen kautta tulleiden korttien käytöstä oli tunnepantomiiimi-korttien hyödyntämisestä asiakasneuvottelun alkutilanteessa. Työntekijä oli pyytänyt lasta nostamaan pöydälle levitetyistä korteista kortin, joka parhaiten kuvasi tunnelmia neuvottelun alussa. Tasavertaisuuden tukemiseksi myös työntekijä valitsi pöydältä omat tunnelmakorttinsa. Vastaava tunnelmakierros käytiin myös tapaamisen lopuksi.

Lapsen tunnelmat neuvottelun alussa ja lopussa

"Hermostuttaa, kun en tiedä, mitä täällä tapahtuu ja mistä puhutaan; olen jo ajatellut kaikkia töppäyksiäni ennen tänne tuloa."

"Olen iloinen, että pääsee puhumaan asioista ja ehkä ne viimeinkin alkaa selviämään. Kotonakin on puhuttu viime aikoina monista vaikeista asioista."

Työntekijän omat tunnelmat neuvottelun alussa ja lopussa

"Tällä kertalla kerroin, että olen mielenkiinnolla aloittamassa tutustumista lapseen ja haluan olla hänelle tukena ja apuna."

"Vahva-kortilla halusin kertoa, että luotan siihen, että jotakin hyvää saamme varmasti aikaan."

4. Lastensuojelun kehittämistä ja kokeilua viidessä pilottikunnassa

Käytännön kehittämissyhteistyötä toteutettiin kaikkien viiden pilottikunnan kanssa. Ansa Leinosen työpanos kohdentui hankeaikana etupäässä Jyväskylään ja Muurameen. Hannele Metsärannan työskentely suuntautui puolestaan Hankasalmele, Konnevedelle ja Viitasaarelle.

Pilottiyhteistyö aloitettiin paikallisilla neuvotteluilla elo- ja syyskuussa 2003. Näissä neuvotteluissa kohdennettiin hankkeen yleisiä tavoitteita kussakin pilottikunnassa ja sovittiin yhteistyön käynnistämisestä. Nämä alkuvaiheen neuvottelut koottiin myös yhteenvedoksi, joka on luettavissa Keski-Suomen sosiaalialan osaamiskeskuksen kotisivuilta (www.koske.jyu.fi/hankkeet).

Pilottikunnat eroavat toisistaan sekä asukasluvun, lastensuojelun asiakasmäärien että palvelurakenteiden suhteen. *Lastensuojelun sisällön kehittämistarpeet osoittautuivat kuitenkin yllättävän yhteneväisiksi huolimatta kuntien erilaisista toimintaympäristöistä. Yhteisiä pulmia olivat ainakin asiakasprosessien katkonaisuus ja työskentelyn sattumanvaraisuus, lasten kanssa työskentelyn sekä toiminnallisten välineiden vähäisyys ja sujuvien kirjaamiskäytäntöjen puuttuminen arkityössä.*

Pilottikunta	Asukasluku 2002	Lastensuojelun avohuollon asiakkaita vuonna 2002	Huostaanotettuja lapsia tai nuoria vuonna 2002
Hankasalmi	5621	40	3
Jyväskylä	81 110	1650	172
Konnevesi	3197	15	9
Muurame	8407	150	8
Viitasaari	7728	72	15

taulukko 1 Perustietoja pilottikunnista

Kaikista pilottikunnista osallistui työntekijöitä hankkeen kehittämiskoulutukseen, jota on kuvattu tarkemmin raportin luvussa kaksi. *Muu sisällöllinen yhteistyö on jäsenetty näkyviin alla olevaan taulukeroon 2 kuntakohtaisesti eroteltuna. Taulukeroon koottuja asioita ovat hanketyöntekijät työstäneet yhdessä pilottikuntien työntekijöiden kanssa. Luvuissa viisi ja kuusi on lisäksi avattu tarkemmin kehittämistyön sisältöjä hanketyönä syntyneistä asiakirjayhteenvedoista, perheen, päivähoidon ja lastensuojelun yhteistyölomakkeesta sekä uusien työntekijöiden perehdytyskurssin järjestämisestä.*

HANKASALMI	<p>asiakasyhteistyö, myös kiertävän erityissosiaalityöntekijän palvelun käyttöä</p> <p>paikallisen lastensuojelun tukiryhmän toiminnan jäsenitys</p>
JYVÄSKYLÄ	<p>asiakasyhteistyö (konsultointi ja välineiden käytön tukeminen) asiakirjayhteenvetojen laadinta konsultointiin ja asiakastyöhön lastensuojelun ja päivähoidon yhteistyön tarkennus uusien sosiaalityöntekijöiden perehdytyskurssi</p> <p>lastensuojelun asiakasmaksujen ohjeisto lastensuojelun päätöslomakkeet (sähköisesti täytettävät) Efficca- järjestelmään lastensuojelutyön osioiden valmistelu</p>
KONNEVESI	<p>asiakasyhteistyö</p> <p>yhteistyötahojen koulutus lastensuojeluasioissa (terveydenhuolto, päivähoito ja koulutoimi)</p>
MUURAME	<p>asiakasyhteistyö asiakirjayhteenvetojen laadinta konsultointiin ja asiakastyöhön lastensuojelun päätöslomakkeet (sähköisesti täytettävät)</p> <p>Efficca- järjestelmään lastensuojelutyön osioiden valmistelu</p>
VIITASAARI	<p>asiakasyhteistyö, myös kiertävän erityissosiaalityöntekijän palvelun käyttöä</p> <p>konsultatiiviset ryhmäkeskustelut työyhteisössä</p>

taulukko 2 Kuntakohtaisen pilottiyhteistyön jäsenitys

Pilottikunnissa käytiin kevään 2004 aikana kuntakohtaiset väliarviointikeskustelut, joissa tarkennettiin hankkeen loppuvuoden tavoitteita sekä arvioitiin yhdessä toteutettua kehittämistyötä. Lastensuojelutyön näkyvyyden lisäämiseksi lastensuojeluteemaa ja hankkeen esittelyä käsiteltiin myös kaikkien pilottikuntien lautakunnissa. Edellä kuvatun toiminnan lisäksi kesäkuussa 2004 aloitettiin neuvottelut lähisneuvonpito- menetelmän juurruttamiseksi maakunnan lastensuojelutyön käyttöön. Tämä kehittämistyö tiivistyi uudeksi erilliseksi lääninhallitukselle suunnatuksi hankehakemukseksi vuoden 2004 lopussa.

4.1. Verkottuminen lastensuojelun muihin hankkeisiin ja toimijoihin

Vaikuttavuutta ja näkyvyyttä lastensuojelun avohuoltoon -hanketta hallinnoi Jyväskylän kaupunki ja koordinoi Keski-Suomen sosiaalialan osaamiskeskus. Hanke on ollut yhteistyössä myös seuraavien sosiaalialan osaamiskeskusten ja paikallisten sekä valtakunnallisten kehittämishankkeiden kanssa:

Harava (www.lskl.fi)	Osallistuminen seuraaviin työryhmiin <ul style="list-style-type: none"> ➤ lasten seksuaalisen hyväksikäytön tunnistamisen ja puuttumisen toimintamalli Keski-Suomessa ➤ asiakastyön prosessiryhmä, Matka-malli ➤ koulutuksellinen ryhmäkonsultaatio, Korko
Jopo-projekti (www.nuortenystavat.fi)	Viitasaari yhteisenä pilottikuntana nuorten päihteenkäyttäjien palveluohjaushankkeen kanssa sekä lastensuojelun perehdytyskoulutusta paikallisen päihdesäätiön työntekijöille
Kohtavaa lastensuojeluhanke, Helsinki (www.hel.fi/sosv/julkaisut)	Tutustuminen ja konsultointi avohuollon kehittämishankkeen kanssa
Koske (www.koske.jyu.fi)	Maakunnallisen lastensuojelutyöryhmän jäsenyys Koulutuspäivät Lapsen asema lastensuojelussa joulukuussa 2003 ja 2004 Verkostoituvaa erityispäivähoitoa, hankeyhteistyö päivähoiton ja lastensuojelun kanssa Moniammatillinen koulutus ammattikorkeakoulun kanssa keväällä 2004 Osaamiskeskusten lastensuojelutoimijoiden verkostotapaaminen Kuopiossa toukokuussa 2004 Läheisneuvonpito –hankkeen työryhmä Osaamiskeskuspäivät elokuussa 2003 ja 2004
LAVA-projekti Ääneseudulla (www.jypoly.fi)	Yhteistyötä dokumentointi- ja lapsen asiakkuus teemoista
Pikassos (www.pikassos.fi)	Osallistuminen Lastensuojelun juridiseen koulutukseen Konsultaatiomallien pohdintaa
Poske (www.poske.fi)	Tutustuminen asiakasprosessien mallinnukseen ja konsultaatiopalveluihin Asiantuntijaluento Rovaniemellä suunnitelmallisuudesta lastensuojelutyössä syyskuussa 2004
Valtakunnallinen lastensuojelun kehittämisohjelma; alkuarviointi- ja huostaanottotyöryhmät (www.stm.fi)	konsultaatioyhteys ja työryhmän jäsenyys

taulukko 3 Hankkeen yhteistyöverkostot

5. Dokumentointi

Lastensuojelutyön dokumentoinnin ohjeistus on suomalaisessa lainsäädännössä varsin yleisluontoista (Kääriäinen, 2003, 4). Keskeiset periaatteet asiakastyön dokumentoinnista on kirjoitettu Lakiin viranomaisen toiminnan julkisuudesta (621/1999).

Lastensuojelun sosiaalityö on viranomaistoimintaa. Tästä toiminnasta syntyvien dokumenttien laadintaa säätelevät samat lait kuin muutakin julkishallintoa. Julkisuuslain ohella dokumentointia ohjaavat mm. Hallintolaki (434/2003), Laki sosiaalihuollon asiakkaan asemasta ja oikeuksista (812/2000) ja Henkilötietolaki (523/1999).

Lastensuojelutyön dokumentoinnista ei erikseen ole olemassa säännöksiä. Tätä osaa työstä tehdään monin eri tavoin. Sen paikan ja merkityksen mieltämisessä osana työtä on myös paljon vaihtelua. Se miten työntekijää opastetaan tai kannustetaan dokumentoinnin hoitamiseen, vaihtelee paljon. (Metsäranta, 2004,6).¹

Usea sosiaalityöntekijä on aloittanut työuransa saamatta minkäänlaista ohjausta työnsä dokumentointiin. Edeltäjien laatimat asiakirjat ovat toimineet kirjaamisen malleina ja konsulttina on palvellut joku tuttu, ehkä vähän kokeneempi kollega naapurikunnasta. Dokumentointi koetaan sosiaalityössä usein hankalana ja jopa kiusallisena osana työtä. Se on tehtävä, jolle ei tahdo löytyä aikaa eikä paikkaa. Kirjoittamiselle varatun ajan ”varastaa” usein jokin kriisi asiakasperheessä tai yllättäen toimistolle saapunut asiakas, joka vaatii työoven takana välitöntä puheille pääsyä. Dokumentoinnin paikkaa täytyy puolustaa. Työntekijän on osattava löytää sille oma aika ja tila. (Metsäranta, 2004,12) Tähän hän tarvitsee paitsi omaa ymmärrystään, myös työyhteisönsä ja esimiestensä tuen.

Hyvin hoidettu dokumentointi on osa laadukasta lastensuojelutyötä. Se turvaa työn suunnitelmallisuutta ja jatkuvuutta sellaisessakin tilanteessa, jossa asiakasperhe muuttuu tai heidän kanssaan työskentelevä työntekijä muusta syystä vaihtuu. Yhtenäiset tavat ja käytännöt kirjata tehtyä työtä ja laadittuja suunnitelmia järkevöittävät työskentelyä ja helpottavat kuntarajojen yli tehtävää yhteistyötä.

Vaikuttavuutta ja näkyvyyttä lastensuojelun avohuoltoon –hankkeessa haettiin kirjaamiskäytäntöjen kehittämiseen koulutuksellista tukea kahdesta suunnasta. Ensiksi toteutettiin dokumentoinnin teemapäivä yhteistyössä Jyväskylän yliopiston kanssa 1.3.2004. Kouluttajaksi saimme aiheesta väitelleen Helsingin yliopistonlehtorin, VTT Aino Kääriäisen. Aamupäivän aikana Kääriäisen pitämä luento oli avoin myös yliopiston sosiaalityön opiskelijoille. Iltapäivän osiossa oli mukana hankkeen pilottikuntien työntekijöitä ja lastensuojelutyön kirjaamisen pulmia käsiteltiin osanottajien esiin nostamien käytännön kysymysten avulla.

Keskusteluissa käsitelimme muun muassa Kääriäisen väitöskirjan(2003) viimeiseen lukuun koottua viittä kehittämisehdotusta. Kääriäinen ehdottaa, että

- Kirjoittaisimme lastensuojelutyöntekijöinä ensisijaisesti ihmisille, emme niinkään instituutioille. Teksteistämme voisi muotoutua silloin helposti ymmärrettäviä ja selkeitä.
- Asiakirjoissamme voisi säilyä toimijoiden moniäänisyys, myös asiakaslasten oma ääni sosiaalityöntekijän omaa ammatillista pohdintaa unohtamatta.
- Tekstejä kannattaisi lukea ääneen ja tarkastella niitä yhdessä myös asiakkaan kanssa.
- Tekstejä olisi mahdollista tutkia eri asianosaisten ääniä tai teemoja kuunnellen ja painottaen.

¹ Hannele Metsäranta teki lastensuojelun dokumentoinnista lopputyön Helsingin yliopiston koulutus- ja kehittämiskeskus Palmenian järjestämään lastensuojelun erikoistumiskoulutukseen vuonna 2004.

- Tekstejä tulisi tarkastella välillä myös koko asiakkuushistorian näkökulmasta alusta loppuun, vaikka nykyiset tietojärjestelmät tarjoaisivat pääteruudulle näkyviin kiireiseen työtahtiin sopivaa viimeisintä tapahtumarypystä perheen asiakkuudesta.

Hankkeen projektityöntekijät jatkoivat konsultaatiosuhdetta Aino Kääriäiseen kirjaamiskäytäntöjen kehittämiseksi syksyn 2004 aikana. Yhteistyön tuloksena virisi ajatus käytännönläheisen oppaan laatimisesta lastensuojelun dokumentoinnista. Oppaan yhteinen työstäminen aloitettiin hankkeen viimeisinä kuukausina ja tavoitteena on saada opaskirja julkaistavaksi vuoden 2005 aikana.

Toista lähestymiskulmaa dokumentointiteemaan haettiin julkishallinnon lainsäädännön kautta. Syksyllä 2004 toteutettiin yhdessä lääninhallituksen lakimiehen Leena Keiturin ja pilottikuntien kanssa kolme seudullista työkokousta lastensuojelun dokumentoinnista. Työkokoukset pidettiin syyskuussa Viitasaarella, lokakuussa Jyväskylässä sekä marraskuussa Muuramessa. Osallistujia oli pilottikuntien lisäksi Hankasalmentta, Jämsänkoskelta, Kannonkoskelta, Karstulasta, Korpilahdelta, Pihtiputaalta, Toivakasta, Saarijärveltä ja Äänekoskelta.

Työkokouksissa perehdyimme Leena Keiturin johdolla sosiaalihuollon asiakaslain (2000), henkilötietolain (1999) sekä julkisuuslain(1999) tarjoamiin dokumentointia käsitteleviin säädöksiin. Keskeisinä teemoina käsitelimme asiakaskohtaisen tietojen käyttötarkoituksen määrittelyjä, kirjaamisten virheettömyys- ja tarpeellisuusvaatimuksia sekä asiakkaiden tarkastus- ja tiedon korjaamisoikeuksia. Keiturin alustusosuuden jälkeen etsimme yhdessä keskustellen vastauksia työkokoukseen osallistuneiden käytännön työntekijöiden kysymyksiin mm. lastensuojelulain ilmoitusvelvollisuudesta ja tiedon siirtämisen kysymyksistä asiakasperheiden muuttojen yhteydessä.

5.1. Asiakirjayhteenvetojen käyttö työvälineenä

Nykyisin käytössä olevissa tietojärjestelmissä lastensuojelutyötä dokumentoidaan mm. lapsikohtaisina päätöksinä, työprosesseja käynnistävinä lastensuojeluilmoituksina, huoltosuunnitelmina, asiakaskertomuksina sekä lapsi- tai perhekohtaisina muistioina.

Dokumenttien kirjoittamisen paikat ovat kuitenkin usein erillisiä tekstikokonaisuuksia, eivätkä nykyiset järjestelmät ole tarjonneet päätösluetteloita lukuun ottamatta tulostettavaksi juuri minkäänlaisia koosteita tai yhteenvetoja tehdystä työstä. Lastensuojelun monestakin syystä katkeilevaa asiakkuuden prosessia on ollut vaikea nähdä kokonaisuutena; se on ollut hankalasti hahmotettavissa ja tarkasteltavissa sekä työntekijän että asiakkaan kannalta.

Nykyiset lastensuojelutyötä ja kirjaamista koskevat säädökset kuten Hallintolaki 434/2003, Laki sosiaalihuollon asiakkaan asemasta ja oikeuksista 812/2000, Henkilötietolaki 523/1999 sekä Laki viranomaisen toiminnan julkisuudesta 621/1999 korostavat työntekijän velvoitetta pyrkiä suunnitelmalliseen, mahdollisimman avoimeen ja myös asiakkaan kannalta ennakoitavaan työotteeseen. Tähän haasteeseen kovan asiakastyöpaineen alaiset kentän ammattilaiset tarvitsisivat kipeästi työprosessia paremmin avaavia tietojärjestelmiä.

Lähinnä Jyväskylän ja Muuramen hankeyhteistyönä olemme laatineet manuaalisesti erilaisia koosteita ja yhteenvetoja perhekohtaisista lastensuojelun historioista saatavilla olevien asiakirjojen pohjalta. Näitä yhteenvetoja on käytetty työntekijöiden oman työn reflektointiin ja keskinäiseen konsultointitarpeeseen. Samoja koosteita on myös johdonmukaisesti hyödynnetty suorassa asiakastyössä, kun vanhempien tai perheen lasten/nuorten kanssa on käyty läpi jo tehtyä lastensuojelutyötä ja suunniteltu mahdollisia tukitoimia jatkossa. Muutamassa tapauksessa perhehistorian koosteita on käytetty myös päätösten liitteinä huostaanottoasiakirjoissa tai niiden avulla on välitetty tietoa asiakkaan luvalla yhteistyötaholle lastensuojelutyön sisällöstä silloin, kun asiakasperhettä on ohjattu esim. terapiapalveluihin.

Yhteenvedon laatimisen avulla työntekijä on tavoittanut tutkivaa työtettä työssään kirjoittamalla koosteeksi näkyviin lastensuojelun tiedossa olevaa ja tiedostoihin tallennettua tietoa. Kun sama kokonaisuus on jaettu asiakkaan kanssa, on asiakkaalle konkretisoitunut, minkälaista tietoa hänen perhetilanteestaan on kirjattu ja mitkä asiat lastensuojelutyön kannalta ovat olleet merkityksellisiä.

Yhteenvedot ovat saaneet erittäin myönteistä palautetta sekä työntekijöiltä, asiakkailta että luottamushenkilöiltä. Ne ovat tuoneet esille koko asiakkuusprosessin aikajakson, selkiinnyttäneet huolen aiheita ja jäsenittäneet näkyviin jo tehtyä työtä. Yhteenvedot ovat tuoneet myös esille kirjaamisen aukkoja ja mahdollisia virheellisyyksiä, joita asiakkaan kanssa on voitu käydä läpi ja jopa korjata.

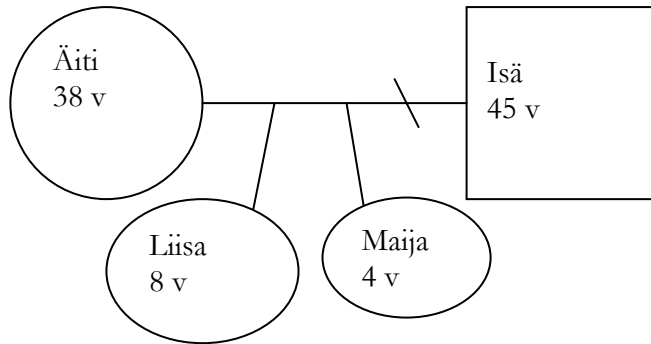
Koosteita on hankeyhteistyönä tehty noin kymmenestä asiakastilanteesta mm. nostamaan esille koko lastensuojelun asiakirjoissa näkyvää asiakkuuden historiaa, vastaanotettujen lastensuojeluilmoitusten määrää, itse lapsen kanssa tehdyn työskentelyn toteutumista tai puuttumista, asiakasperheen toistuvien muuttojen määrää tai yhteenvedon avulla on arvioitu työskentelyssä jo toteutettujen tukitoimien määrää, sisältöjä ja tarkoituksenmukaisuutta.

Esimerkit asiakirjayhteenvedoista

Edellä kuvatuista yhteenvedoista on laadittuna pari kuvitteellista esimerkkiä mahdollisista koosteista idean konkretisoimiseksi. Koosteiden alkuun on piirretty manuaalisesti perhekokonaisuus näkyviin. Nykyisiin järjestelmiin syötetään pääsääntöisesti kaikkien perheenjäsenten henkilötiedot, mutta asiakirjojen tulosteissa näkyy yleensä vain järjestelmässä päämieheksi merkitty perheenjäsen ja muuta kokonaisuutta täytyy

kuvata sanallisesti. Nykyajan muuttuvissa perherakenteissa ja toistuvissa työntekijävaihdoksissa edes perhekokonaisuuden hahmottaminen ei ole aina itsestäänselvyys.

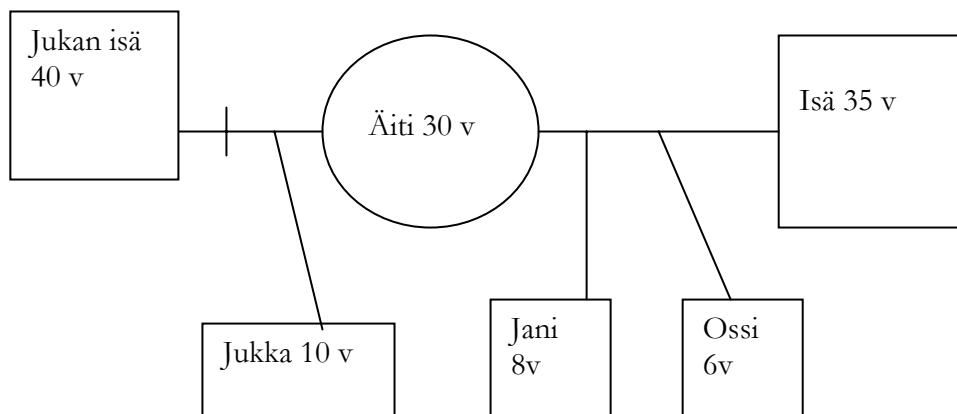
Ensimmäisen esimerkkiperheen lastensuojeluhistorian yhteenvedon avulla voidaan tarkastella jo tehtyä työtä ja avata asiakkaalle asiakirjoihin kertynyttä tiedon määrää.

<i>tapahtuma-ajankohta</i>	<i>yhteydenotto/ huolenaiheet</i>	<i>suunnitelmat ja sopimukset</i>
lokakuussa 2002 Liisa 6v ja Maija 2v	lastensuojeluilmoitus poliisilta; perheeseen tehty hälytyskäynti ja isä poistettu putkaan väkivaltaisen käytöksen takia	kotikäynti; aloitettu kriisikeskuksen kanssa yhteistyö ja käynnistetty perhetyö perheen tukemiseksi
helmikuussa 2003	perhetyön tarkistuspalaveri; isä muuttanut pois kotoa, sopimukset lasten huollosta kesken	perhetyö jatkaa tavoitteena äidin tukeminen ja yhteistyö päivähoiton kanssa käynnistyy lasten hyvinvoinnin tukemiseksi
toukokuussa 2003	äiti ja lapset muuttavat Mikkulan kaupunginosaan; sosiaalityön ja perhetyön siirtopalaveri, lasten ja isän tapaamisten järjestelyissä vaikeuksia	tuen tarve jatkuu; tytöille etsitään kesäkotia heinäkuulle
heinäkuussa 2003 Liisa 7v ja Maija 3 v	äiti soittaa; äiti on tullut pahoinpidellyksi isän taholta, uusi seurusteluyritys on päättynyt väkivaltaiseen riitatilanteeseen	tyttöjen kesäkotijaksoa jatketaan viikolla, uusi yhteistyö kriisikeskuksen kanssa
elokuussa 2004	äiti soittaa; kotitilanne helpottunut	perhetyö jatkaa kesälomien jälkeen, Liisaa tuetaan koulun aloittamisessa ja äitiä työllisyyskoulutukseen hakeutumisessa, Maija jatkaa puolipäivähoitossa päiväkodissa

Hankeajan kokeiluissa on myös voitu lisätä vastaavanlaiseen taulukkoon oma sarakkeensa asiakasperheen vanhemman kommentteille erityisesti niissä yhteenvedoissa, jolloin on koottu lastensuojelun tiedossa olevaa tarinaa useamman vuoden ajalta.

Toisen esimerkkiperheen kohdalla voidaan vanhempien kanssa yhteenvedon avulla konkretisoida asiakirjoihin talletettujen yksittäisten ilmoitusten määrää ja sisältöä ja tarkastella alkoholinkäytöstä aiheutuneita huolia kokonaisuutena.

<i>tapahtuma-ajankohta</i>	<i>yhteydenotto/ huolenaiheet</i>
helmikuussa 2001	lastensuojeluilmoitus äidin isältä; vanhemmat juovat runsaasti
lokakuussa 2001	lastensuojeluilmoitus Jukan isältä; Jukka oli kertonut tapaamisviikonlopun aikana, että vanhemmat juovat runsaasti
joulukuussa 2001	lastensuojeluilmoitus koulusta; Jukalla on ollut paljon poissaoloja ja keskittymisvaikeuksia koulussa
maaliskuussa 2002	lastensuojeluilmoitus äidin isältä; vanhemmat juovat runsaasti
toukokuussa 2003	lastensuojeluilmoitus äidin isältä; lapset soittaneet papan apuun, kun vanhemmat eivät ole palanneet illalla kotiin
kesäkuussa 2003	lastensuojeluilmoitus neuvolan terveydenhoitajalta; äiti oli vaikuttanut krapulaiselta ja hätäntyneeltä Ossin 5-vuotitarkastuksessa, poika kantoi tilanteessa aikuisen vastuuta ja tarkkaili äidin käytös huolestuneena

Asiakirjayhteenvedot ovat hankekokemusten perusteella käyttökelpoinen työväline lastensuojeluprosessin tarkastelussa asiakkaan kanssa. Asiakastyön kirjaamiseen saataisiin hanketyön kokemusten perusteella selvästi lisää mielekkyyttä, mikäli kirjatuista tiedoista olisi mahdollista kerätä ja tulostaa erilaisia koosteita nykyisten päätösluetteloiden tai suorasanaisten tekstimassojen rinnalla. Koosteet helpottaisivat tehdyn työn tarkastelua ja tiedon jakamista asiakkaan kanssa.

Käytössä olevien tietojärjestelmien sisälle tarvittaisiin siis uusia rakenteita, joihin eri asiakkuusprosessin vaiheista kirjattavaa tietoa saataisiin kootuksi. Nämä järjestelmästä tulostettavia yhteenvedot jäsentäisivät järjestelmään talletettua tietoa mielekkäiksi kokonaisuuksiksi nykyisten työprosessiin nähden irrallisten asiakirjojen rinnalle.

5.2. Tarkennusta lastensuojelun ja päivähoidon yhteistyöhön

Päivähoito on lastensuojelun avohuollon käytetyimpiä tukitoimia. Yhteiset tavoitteet sekä sopimukset perheen, lastensuojelun ja päivähoidon kesken ovat kuitenkin olleet käytännössä usein heikosti tarkennettua ja kirjattuja. Lastensuojelun tukitoimena suunnatun päivähoidon kohdalla on tehty kovin vähän täsmällisiä lapsikohtaisia suunnitelmia verrattuna sellaisiin tilanteisiin, joissa lapsen päivähoidon perusteena on jokin muu erityinen tuen tarve.

Täsmennyksen tarve nousi esille erityisesti keskusteluissa Jyväskylän hankeyhteistyössä ja kehittämistyöhön löytyikin päivähoidon ja lastensuojelun kenttäväen lisäksi arvokas kumppani; Keski-Suomen sosiaalialan osaamiskeskuksen koordinoima kehittämishanke Verkostoituvaa erityispäivähoito.

Alkupalven 2004 aikana haimme yhteistyön tarkentamisen paikkaa ja käytännön tasolla keskusteluja edisti myös Jyväskylän ammattikorkeakoulun järjestämä moniammatillinen täydennyskoulutus, johon osallistui eri kuntien päivähoidon ja lastensuojelun työntekijöitä. Varsinaisesti kehittämistyö tarkentui päivähoidon ja lastensuojelun vastuuhenkilöiden tapaamisessa toukokuussa 2004. Sovimme tuolloin asiakaskohtaisesta yhteistyöstä kolmen päiväkodin sekä lastensuojelun sosiaalityön ja perhetyön kanssa. Hanketyöntekijöistä Ansa Leinonen ja Leena Halttunen Verkostoituvaa erityispäivähoito -hankkeesta sitoutuivat tukemaan omalla työpanoksellaan ammattilaisia tarkempaan ja perheelle avoimempaan yhteistyöhön.

Taustakeskusteluissa oli noussut esille erilaisia yhteistyöhön liittyviä pulmia:

*Asiakasperhe ei ehkä aina ole ollut tietoinen siitä, että heidän lapsensa päivähoito lastensuojelun näkökulmasta on ollut ajateltuna avohuollon tukitoimeksi. Kun päivähoito on yhteiskunnassamme sosiaalipalvelu, johon perheillä on subjektiivinen oikeus, on sen merkitys ja sisältö lastensuojelun tukitoimena sovitava erikseen.

* Päivähoidon puolella ei aina tiedetty, minkälaisia odotuksia heihin kohdistuu lastensuojelun taholta ja mistä asioista heidän tulisi olla lastensuojeluun yhteydessä. Päivähoidon puolella myös koettiin, etteivät he tieneet, mitä mahdollisesta yhteydenotosta lastensuojeluun seuraisi ja miten yhteistyötä voitaisiin jatkaa.

* Lastensuojelun puolella koettiin, että päivähoidon puolelta oli välillä liian korkea kynnyks ottaa yhteyttä huolenaiheista ja perheen kanssa samantahista yhteistyötä ei löydetty arkityön paineissa.

Hanketyön keskusteluista paikansimme kolme reittiä lastensuojelun ja päivähoidon yhteistyöhön. Ensinnäkin yhteistyö voi käynnistyä akuuttina huolenilmauksena päivähoidon piirissä olevasta lapsesta. Päivähoidon henkilöstöllä on lastensuojelulain mukainen lakisääteinen ja salassapitosäädökset ohittava ilmoitusvelvollisuus ilmeisestä lastensuojelun tarpeesta olevasta lapsesta. Tähän ilmoitusvelvollisuuteen kannustava keskusteleminen ja rohkaisu matalan kynnyksen yhteydenottoon on lastensuojelun jatkuva haaste, jotta puuttumisen kynnyks säilyisi mahdollisimman matalana. Vaikka lastensuojelulla on ensisijainen vastuu lastensuojelutarpeen arvioinnista ja mahdollisten tukitoimien käynnistämisestä, on yhteydenotto lastensuojeluun mahdollista mieltää myös kutsuna yhteistyöhön. Siksi yhteydenoton jälkeen on ammattilaisten mahdollista yhdessä sopia, miten perheen kanssa yhteistyötä jatketaan.

Toinen reitti yhteistyöhön käynnistyy lastensuojelun aloitteesta. Lastensuojelutarvetta selvitettyä voi lastensuojelu esittää alle kouluikäiselle lapselle päivähoiton palveluita avohuollon tukitoimenpiteenä, jolloin vanhempaa ohjataan hakemaan esimerkiksi lapselle osa- tai kokoaikaista päivähoitopaikkaa. Jotta yhteistyö käynnistyisi heti riittävän jätävästi ja perheen kannalta avoimesti, haluttiin erityisesti näitä tilanteita tarkentaa pilottiyhteistyössä.

Joskus asiakasperheen lapset ovat jo päivähoitopalvelujen piirissä ja lastensuojelun työskentely perheen kanssa käynnistyy jonkun muun tahon kuin päivähoiton aloitteesta. Myös näissä kolmannen yhteistyöreit-
tin tapauksissa tarvitaan perheen ja työntekijöiden yhteistä kohtaamista ja tarkoituksenmukaisesta tietojen-
vaihdoista on neuvoteltava tapauskohtaisesti.

Yhteistyölomake työvälineeksi

Syksyn 2004 aikana konkreettista perhekohtaista yhteistyötä toteutettiin Jyväskylän Kangasvuoren ja Kotalammen päiväkodeissa Pilottiyhteistyön lähtökohtana oli etsiä asiakastilanteita, jossa asiakasperheen lapsille oltiin yhdessä sopimassa päivähoitoa lastensuojelun avohuollon tukitoimenpiteenä. Työskentely aloitettiin yhteisellä keskustelulla, johon osallistuivat sosiaalityöntekijä, perhetyöntekijä ja päiväkodista lapsen ryhmän henkilöstö. Työntekijät sitoutuivat yhteiseen perhepalaverin järjestämiseen, johon kaikki perheen kanssa työskentelevät osallistuivat. Yhdessä sovittiin esimerkiksi siitä, ketkä kutsuvat vanhemmat palaveriin, mitä asioita neuvottelussa haluttiin ottaa esille, kuka kantoi vastuuta palaverin etenemisestä ja miten muu keskinäinen työnjako toteutuu. Varsinaisen perhepalaverin jälkeen kokoonnuttiin vielä purkamaan käytyä neuvottelua. Purkutilanteessa kerrattiin kokemuksia ja tarkennettiin tulevaa työskentelyä.

Perhepalaverin tueksi muotoiltiin suunnitelmallista yhteistyötä jäsentävä lomake. Lomaketta muokattiin ja koekäytettiin yhdessä hanketyöhön osallistuneiden päivähoiton sekä sosiaalityön ja perhetyön käytännön toimijoiden kanssa. Tässä yhteistyösuunnitelmassa kirjataan muistutin perheen ja työntekijöiden yhteistietojen lisäksi itse päivähoitoon liittyviä sopimuksia sekä ääneen lausuttuja odotuksia ja tavoitteita yhteistyölle. Neuvottelun ja keskustelujen ideana on jätäväittää lapsen osa- tai kokopäivähoito suunnitelmalliseksi ja ennakoitavissa olevaksi lapsen kasvua ja kehitystä tukevaksi tukitoimeksi, jossa perhe ja viranomaiset ovat yhdessä sopineet tukitoimen sisällöstä ja pelisäännöistä. (Ks. liite 4. Yhteistyösuunnitelma; perhe, päivähoito ja lastensuojelu.)

Päivähoitoon liittyvät sopimukset tarkentuivat lomakkeessa seuraavaksi alakohdiksi:

Päivähoidolle sovittava ajanjakso

Lapsen hoitoaika viikonpäivinä ja kellonaikoina

Kuka tuo lapsen hoitoon?

Kuka hakee lapsen hoidosta hoitopäivän jälkeen?

Kenelle muulle henkilölle lapsen saa luovuttaa?

Miten vanhempi ilmoittaa päivähoitoon, jos lapsen tuonti- tai hakeutilanteisiin tulee muutoksia?

Mihin päivähoidosta otetaan yhteyttä, jos lasta ei tuoda hoitoon tai haeta hoidosta?

Muuta sovittavaa (esim. päivittäiset kuulumiset, loma-ajat)

Näillä kysymyksillä haluttiin tehdä avoimeksi odotukset päivähoiton säännönmukaisuudesta ja perheen vanhempien vastuusta ilmoittaa mahdollisista muutoksista.

Varsinaista yhteistyösuunnitelmaa jäsennettiin seuraavilla kysymyksillä:

Vanhemman oma kuvaus lapsesta

Mitä huomioitavaa on lapsen kehityksessä?

Mitä tukea vanhempi toivoo lapselle päivähoidosta?

Mitä tukea vanhempi toivoo itselleen päivähoidosta? (omaan vanhemmuuteen, arjen kasvatustyöhön)

Miten lapsi itse on kokenut päivähoidon? (lapsen oma kokemus, vanhemman ja työntekijöiden havainnot)

Mitä odotuksia ja tavoitteita lapsen päivähoidolle on lastensuojelun näkökulmasta?

Tässä varsinaisessa suunnitelmakohdassa haluttiin nostaa esille vanhemman omaa ääntä lapsensa tuntijana ja kasvattajana sekä mahdolliset omat odotukset päivähoidon suhteen.

Mutta myös lastensuojelun työntekijöitä haastetaan tarkentamaan odotuksia päivähoidon sisältöön ja keskinäiseen yhteydenpitoon. Keskustelimme lomakeyhteistyössä pitkään, pitäisikö lastensuojelulain ilmoitusvelvollisuus näkyä painettuna tekstinä lomakkeessa. Päädyimme toistaiseksi siihen, että työntekijöiden on hyvä käydä asiaa läpi keskustellen ja palaverissa kirjaten. Ääneen puhuttuna ammattilaisten yhteistyö tulee paremmin näkyväksi ja selkeämmäksi kuin yksittäinen viittaus viralliseen lainkohtaan, joka jäisi tämentämättä perhekohtaisessa yhteistyössä. Lastensuojelulain 13§ haluttiin kuitenkin näkyvästi esille lomakkeen etusivulle.

Loppusyksystä lomakkeeseen lisättiin vielä neljäs sivu; tarkistusliite toteutuneen yhteistyön arviointiin. Yhteisessä arviointikeskustelussa on tarkoituksena käydä läpi seuraavia asioita:

miten päivähoitoon liittyneet sopimukset ovat toimineet

miten lapsi itse on kokenut päivähoidon? (lapsen oma kokemus/ vanhemman ja työntekijöiden havainnot)

miten päivähoito yhteisesti sovittuna tukitoimena on tukenut lapsen kasvua ja kehitystä vanhemman näkökulmasta?

miten päivähoito yhteisesti sovittuna tukitoimena on tukenut lapsen kasvua ja kehitystä työntekijöiden näkökulmasta?

mitä muita asioita lapsen päivähoidon toteuttamisella on voitu tukea?

Lomake yksilöityine kysymyksineen ei ole perheneuvottelussa itsetarkoitus, vaan suunnitelmallista yhteistyötä jäsentävä apuväline. Lomakkeen on myös tarkoitus kannustaa ajantasaiseen dokumentointiin. Kirjaamisesta ei haluta tehdä liian juhlavaa, vaan sovitut asiat kirjataan muistiin heti palaverin kuluessa ja allekirjoituksella varustettu kappale kopioidaan neuvottelun lopussa kaikille mukana olleille.

Yhteistyölomake on levinnyt pilottipäiväkotien kokeiluista yleisempään käyttöön lastensuojelun ja päivähoidon yhteistyössä Jyväskylässä. Yhteistyökysymysten pohjalta järjestettiin henkilöstölle kaksi paikallista yhteistyötilaisuutta Huhtasuon alueella Jyväskylässä. Vastaavia alueellisia kokoontumisia on tarkoitus järjestää lisää vuoden 2005 aikana osana lastensuojelun ja päivähoidon yhteistyön kehittämistä. Lomakemallia on käsitelty loppuvuodesta myös hankkeen muissa pilottikunnissa ja lomake oli esillä myös yhtenä esimerkkinä ajantasaisesta dokumentointimahdollisuudesta lastensuojelutyössä Ääneseudun LAVA-koulutuspäivässä 26.11.2004.

Yhteistyöstä yhteistä työtä

Kahden maakunnallisen kehittämishankkeen ja jyväskyläläisen pilotoinnin yhteistyöprosessissa lastensuojelun ja päivähoidon yhteistyöstä muotoutui konkreettista perhekohtaista yhteistä työtä. Vaikka noin puolen vuoden rupeama onkin arkikäytäntöjen muutostyössä kovin lyhyt, on alkuja jäsentyneemmälle ja perheen näkökulmasta avoimmemmalle yhteistyölle saatu liikkeelle.

Hankeyhteistyössä mukana olleiden ammattilaisten reflektointikeskusteluissa tärkeinä pidetyt seikat tiivistivät seuraaviksi havainnoiksi:

Asiakasperheistä tuli yhteisiä ja perheen kohtaaminen koettiin yhteisenä työnä.

Päivähoidon henkilöstö sai perheneuvotteluissa kirjatuista yksilöidyistä sopimuksista tukea omalle toiminnalleen lapsen arkipäivän tukemisessa ja tarvittaessa myös konkreettisessa suojelussa.

Ammattilaisten aloitteesta sovituisissa perheneuvotteluissa on merkityksellistä tukea vanhemman tasavertaisen osallistumisen mahdollisuuksia. Vanhemmalle on hyvä antaa käytössä oleva yhteistyölomake etukäteen tutustuttavaksi, jotta hän voi omalta osaltaan valmistautua yhteiseen tapaamiseen.

Pilotoitimme ensimmäisissä kohtaamisissa aiheutti huolta se, millaista lisätyötä ja ylimääräistä vaivannäköä tämänkaltaisen yhteistyö tuo mukanaan. Yhdessä suunniteltu ja konkreettisesti toteutettu työskentely kuitenkin koettiin erittäin tarkoituksenmukaisena ajankäyttönä.

Yhteisesti järjestetty neuvottelu tarjosi myös perheelle mahdollisuuden kohdata lapsen ja perheen työntekijät yhtä aikaa.

Lastensuojelun ja päivähoidon yhteistyössä on aina haasteena tarkoituksenmukainen ja lapsen edun mukaista yhteistyötä edellyttämä tietojen vaihto. Hankeyhteistyössä tätä työntekijöiden keskinäistä yhteistyötä ja tarkoituksenmukaista tietojen vaihtoa haluttiin toteuttaa asiakkaan kannalta mahdollisimman avoimesti. Myös laissa sosiaalihuollon asiakkaan asemasta ja oikeuksista kolmannen luvun salassa pidettävien tietojen luovuttamista koskevissa säädöksissä on lähtökohtana asiakkaan suostumus.

Tietojen siirto nousee tärkeänä esille myös työntekijävaihdosten, lapsiryhmämuutosten tai asiakasperheen muutosten yhteydessä. Lapsen edun turvaamiseksi tietoja voidaan luovuttaa sosiaalihuollon asiakaslain 17§:n nojalla myös salassapitovelvollisuuden estämättä esim. lastensuojelusta päivähoidolle, mutta arkisissa viranomaiskäytännöissä avoimuus asiakasta kohtaan lisää hänen osallisuuttaan ja herättää luottamusta yhteiselle työskentelylle jatkossa.

Yhteisen ymmärryksen saamiseksi pilottikokeilussa mm. perheen sosiaalityöntekijä ja perhetyöntekijät kävivät vanhemman kanssa läpi tiedossa olevan pidemmän aikavälin lastensuojelunhistorian ja sopivat, mitkä asiat jaettiin yhteisesti myös päivähoitoväen kanssa. Näin lapsen nykyisen tukitoimena toteutettavan päivähoidon tarpeita saatiin suhteutettua perheen lähihistorian tapahtumiin.

Lapsen edun mukaisen työskentelyn edellyttämä tarkoituksenmukaisen tiedon jakaminen on kokemuksemme mukaan perheen ja ammattilaisten ratkaistava yhdessä tapauskohtaisesti. Jo lyhyen pilotointivaiheen aikana vastaamme tuli asiakasperheiden monimuotoisuus perherakenteista lapsen yksilöllisiin kehityksellisiin tarpeisiin, joten yksityiskohtaista tai kaikkia tilanteita kattavaa ohjeistoa ei yhteistyöhön ja tarkoituksenmukaiseen tietojen vaihtoon ollut mielestämme mahdollista laatia.

Päivähoidon ja lastensuojelun yhteistyön kehittämishaasteena ovat edelleen lapsen kokemuksen selkeää esiin nostaminen tukitoimea suunniteltaessa sekä lapsen oman asiakkuuden vahvistaminen ammattilaisten ja perheen aikuisten kohtaamisissa. Samoin kokeiluvaiheen jälkeen olisi arvokasta koota esimerkiksi opinnäytetyönä asiakasperheiden kokemuksia yhteistyöneuvotteluista ja käyttöön otetun lomakkeen merkityksestä. Näin saatu palaute voisi toimia edelleen pohjana yhteistyön jatkokehittämiseksi.

6. Uusien sosiaalityöntekijöiden perehdytyskurssi

Kaikissa pilottikunnissa tapahtui puolentoista vuoden hankeaikana työntekijävaihdoksia. Vaihdoksissa sosiaalityöntekijän tehtäviä tuli hoitamaan erilaisilla koulutus pohjilla olevia tai opintojensa loppuvaiheessa olevia opiskelijoita. Kaikilla sijaisilla oli lastensuojelutyöstä melko vähäinen käytännön työkokemus. Työtehtävien kautta lastensuojeluasiat tulevat kuitenkin työntekijöitä vastaan; erityisesti lastensuojelun avohuollon työyksiköissä.

Uusien työntekijöiden perehdytystarpeeseen järjestettiin ajalla 5-11/04 Jyväskylässä kuuden iltapäivän kokoontumisen mittainen lastensuojeluasioiden perehdytyskurssi. Tapaamiskerrat oli teemoitettu seuraavasti:

*lastensuojelun avohuolto
huostaanotto
sosiaalihuollon asiakaslaki
asiakasmaksut ja kiireellinen huostaanotto
perheväkivalta lastensuojeluasiaina*

Kokoontumiset toteutettiin työnohjauksellisina ryhmäkokouksina. Pääpaino oli lastensuojelun avohuoltotyössä ja tarkempia tapaamisten teemoja valittiin yhdessä ryhmäläisten kanssa. Osallistujia oli kaikkiaan yhteensä kymmenen eri työntekijää. Tavanomainen osallistujamäärä oli kuitenkin viidestä kuuteen sosiaalityöntekijää Jyväskylästä Huhtasuon ja Tapionkadun sosiaalialasemilta. Sosiaalityöntekijä Muuramesta ja koulukuraattori Jyväskylästä olivat mukana yhdessä yksittäisessä tapaamisessa.

Tapaamiset aloitettiin tunnelmakierroksella, joissa hyödynnettiin Pesäpuu ry:n toiminnallisia välineitä. Sen jälkeen käsiteltiin sovittua teemaa lähtien liikkeelle lain yleisistä periaatteista kohti työntekijöiden omia kokemuksia. Jokaisella kerralla pohdimme myös hankkeen perusteemoja lapsen asiakkuutta sekä työn tarkoituksenmukaista ja ajantasaista kirjaamista. Välineiden käyttö perehdytysryhmässä oli yksi tapa ottaa välineitä aktiivisesti käyttöön erilaisissa asiakas- ja työntekijätilanteissa.

Lastensuojelun avohuollon teemakerralla kävimme läpi avohuoltotyön periaatteita ja työhön sisältyvää kontrollin sekä tuen ristiriitaa, jota työntekijä joutuu tehtävässään edustamaan. Tapaamisessa hyödynnettiin myös hanketyönä laadittua lastensuojelutyön perusesittelyaineistoa, joka on saatavilla myös Keski-Suomen sosiaalialan osaamiskeskuksen kotisivuilla (www.koske.jyu.fi/doc/201/Lastensuojelun_esittelyaineisto.pdf.)

Huostaanotto-prosessista käytiin ryhmässä läpi huostaanoton tarpeen perusteluja, kuulemiskäytäntöjä sekä itse päätöksentekomenettelyyn tahdonmukaisesta prosessista vastentahtoiseen huostaanottoon. Lain periaatteet peilautuivat ryhmän keskusteluissa käytäntöön ensimmäisten huostaanoton valmistelukokemusten myötä. Ryhmäläisillä oli kokemusten jakamiselle valtavan suuri tarve.

Sosiaalihuollon asiakaslain kohdalla kävimme läpi yhteisesti lain periaatteet hyvästä kohtelusta asiakirjasalaisuuteen ja vaitiolovelvollisuuteen asti. Yhteisen pohdinnan kohteena oli näiden periaatteiden soveltamisen mahdollisuudet ja vaikeudet lastensuojelutyössä, jossa lapsen edun puntarointi asettaa lastensuojelutyöntekijän jatkuviin harkintatilanteisiin.

Ryhmäläiset olivat myös kokeneet jo kiireellisen huostaanoton tilanteita tai ainakin joutuneet pohtimaan sen tarpeellisuutta asiakastilanteissa. Vaikeimpana ja ristiriitaisimpina oli ymmärrettävästi koettu ne perhetilanteet, jossa kiireellisen huostaanoton välintuloon ei oltu päädytty, vaikka sitä oli jouduttu vakavasti harkitsemaan. Yhdessä totesimme, että erityisesti tämänkaltaisissa tilanteissa olisi erittäin tarkoituksenmukaista aloittaa suunnitelmallinen kartoitusvaiheen työskentely, jotta lastensuojelun tarve ja mahdollisuus

avohuollon työskentelyyn tai huostaanoton ja sijaishuollon tarve voisi löytyä muulla tavoin kuin perhetilanteen mahdollisen uuden kriisiytymisen kautta.

Lastensuojelusta perittävät asiakasmaksut otettiin teeman mukaan tapaamisiin, koska työntekijät joutuvat pohtimaan ja valmistelemaan perintäasioita avohuollon sijoitusten ja huostaanottojen valmistelujen yhteydessä.

Erillisenä sisältöteemana kurssille otettiin mukaan myös perheväkivalta-asia. Ryhmään pyydettiin mukaan ulkopuolisena asiantuntijana Eero Pyykkö, joka on perehtynyt teemaan Suomen Mielenterveysseuran perheväkivallan ehkäisyprojektin Kotona turvassa kriisityöntekijänä vuosina 2001-2002. Myös perheväkivalta-teeman kohdalla aloitettiin yleisesti väkivaltailmiöstä ja siirryttiin konsultatiiviseen työskentelymahdollisuuksien reflektointiin omien asiakasperheiden kanssa.

Perehdytyskurssin palaute oli hyvin myönteinen, arkityön paineessa on aivan liian vähän jäsentyneen pysähtymisen paikkoja. Asiakastyön konkretisoitumisen kautta tiedon jäsentämisen tarve kasvaa ja uusien työntekijöiden motivaatio ja innokkuus oppia uutta on korkealla. Ryhmässä jakamisen mahdollisuus voimaannuttaa yksittäistä työntekijää ja avaa mahdollisuuden myös eri työyksiköiden väliselle kokemusten vaihdolle.

Työntekijöiden vaihtuvuus on sosiaalityössä ja myös lastensuojelun tehtävissä arkitodellisuutta sekä valtakunnallisen suuntauksen mukaisesti että hankeaikamme konkreettisten kokemusten perusteella. Ryhmämuotoisille käytännönläheisille lastensuojeluasioiden perehdytyskurseille on todennäköisesti kysyntää myös jatkossa maakunnassamme ja toteutus voisi tapahtua kuntakohtaisesti tai esimerkiksi seudullisesti osana kiertävän erityissosiaalityöntekijän palvelujen käyttöä.

7. Kiertävän erityissosiaalityöntekijän palvelu

Lastensuojelutyön osaamista koko maakunnan alueella turvattiin kiertävän erityissosiaalityöntekijän palvelun avulla. Syksyn 2003 aikana projektityöntekijät lähettivät vuosien 2001-2002 Verkostoituvat erityispalvelut –hankkeen aikaisesta sopimusmallista päivitetyn sopimuksen kiertävän erityissosiaalityöntekijän palvelusta maakunnan kuntien sosiaalilautakunnille. Tämän sopimuksen palautti allekirjoitettuna yhteensä 23 kuntaa. Sopimuksessa tarjottiin kiertävän erityissosiaalityöntekijän palveluna sekä työparityötä että konsultaation, työnohjauksen ja pienimuotoisten koulutusten järjestämistä sopimuksessa mainitulla suoritehinnalla. Jotta palvelua ostavan kunnan sijainti ei vaikuttaisi palvelun hintaan, ei työntekijän matkoihin kulu-neesta ajasta eikä matkakustannuksista päätetty laskuttaa erikseen (liite 5.).

Kiertävä erityissosiaalityöntekijä Hannele Metsärannan työpanosta osti tämän hankkeen aikana yhteensä 19 eri kuntaa. Työn sisältönä olivat lastensuojelun avohuollon tarpeen arviointi, tukitoimien pohdinta, työskentelysuunnitelmien tekeminen, huostaanoton purku ja lasten kotiuttamisen valmistelu, kolme huostaanottoprosessia, huolto- ja tapaamisasioiden sovittelu, täytäntöönpanosovittelu, neljän pienen kunnan työntekijöille toteutettu ryhmämuotoinen työnohjauksellinen konsultaatio sekä erilaiset pienimuotoiset puhelinkonsultaatiot. Työ painottui hankkeen aikana pohjoiseen ja itäiseen osaan Keski-Suomea.

Uutena palveluna alkoi vuoden 2004 aikana myös Ansa Leinosen tarjoama työnohjaus ammatillisena ryhmätyönohjauksena sosiaalityöntekijöille ja perhetyöntekijöille sekä korjaavassa että ennaltaehkäisevässä lastensuojelutyössä kolmen eri kunnan kanssa.

Kiertävän erityissosiaalityöntekijän työ on ollut käytännössä toimimista työparina tai isomman työryhmän jäsenenä. Työparityö on tarkoittanut käytännöllistä arjen sosiaalityötä asiakastapaamisineen ja kotikäynteineen. Hallinnollinen ja juridinen vastuu on ollut kunnan työntekijöillä, mutta asioiden ja tapausten sisällöllistä haastetta on pyritty aidosti jakamaan. Lastensuojelun tiimin jäsenenä erityistyöntekijän rooli on painotunut enemmän konsultin rooliin, jolloin työskentelyssä on ollut mukana työnohjauksen tai mentoroinnin luonnetta.

Useimmat yhteydenotot tapahtuivat puhelimitse; alkutilanteessa käytiin lyhyesti läpi se asia, johon työapua haluttiin. Tässä vaiheessa tehtiin arvio siitä, oliko kyseessä sellainen työ tai pulma, johon tällä palvelulla voitiin vastata. Tarvittaessa kiertävä erityissosiaalityöntekijä ohjasi yhteydenottajan hakemaan apua muualta esimerkiksi Jyväskylän kaupungin sijaishuoltoyksiköstä tai läänin lakimieheltä.

Suunnitelmallisuus on kiperä haaste sosiaalityölle, jota on perinteisesti totuttu tekemään siten asiakasläh- töisesti, että palvelua on pyritty antamaan juuri silloin, kun sitä on haettu ja kysytty. Lastensuojelutyö vaatii kuitenkin toimimista silloinkin, kun asiakas ei sitä välttämättä odota tai edes toivo. Työ edellyttää myös kykyä arvioida kiireen ja kriisin luonnetta niin, että aina ei toimita juuri sillä hetkellä ja sillä tavoin kuin asiakas ehkä toivoo. Lapsen mieltäminen työn ensimmäiseksi ja tärkeimmäksi asiakkaaksi, yhteistyökump- paniksi ja kanssatoimijaksi antaa työlle uutta suuntaa ja ryhdittää myös suunnitelmallista etenemistä sil- loinkin, kun perheen aikuisasiakas ei välttämättä ole valmis aktiiviseen yhteistyöhön. Tätä lapsilähtöistä suunnitelmallisuutta pidettiin esillä myös kiertävän erityissosiaalityöntekijän palvelussa hankkeen koko- naistavoitteiden mukaisesti.

Kiertävän erityissosiaalityöntekijän palvelun tosiasiallisen käytön kuvaamiseksi on hankeaikana sopimuk- sen tehneet ja palvelua käyttäneet kunnat koottu vielä lopuksi seuraavaan taulukkoon.

Hankeaikana 6/2003-12/2004 yhteistyökunnat	Sopimuksen tehneet kunnat	Palvelua käyttäneet kunnat
Hankasalmi	x	x
Jyväskylän maalaiskunta		x
Joutsa	x	
Jämsä	x	x
Jämsänkoski	x	
Kannonkoski	x	x
Karstula	x	x
Keuruu	x	
Kinnula	x	
Kivijärvi	x	x
Konnevesi	x	x
Korpilahti	x	x
Kuhmoinen	x	x
Kyyjärvi		x
Leivonmäki	x	
Multia	x	x
Muurame	x	x
Pihtipudas	x	x
Pyлкönmäki	x	x
Saarijärvi	x	x
Sumiainen	x	x
Toivakka	x	x
Uurainen	x	
Viitasaari	x	x
Äänekoski	x	x

taulukko 4 Kiertävän erityissosiaalityöntekijän palvelun käyttö

7.1. Kokeilusta vakiintuneeksi palveluksi

Hankkeen keskeisenä haasteena oli syyskaudella 2004 kiertävän erityissosiaalityöntekijän tehtävän vakiinnuttaminen. Kiertävän erityissosiaalityöntekijän työpanokselle on maakunnassamme olemassa ilmeistä tarvetta. Kiertävän työntekijän palvelu nousi merkittävänä lastensuojelun kehittämistoimenpiteenä esille myös Outi Markkasen tekemässä Verkostoituvat erityispalvelut - hankkeen jälkiarvioinnissa vuoden 2003 lopussa. (Markkanen, 2003, 24)

Projektityöntekijät työstivät kuntien edustajien kanssa kiertävän erityissosiaalityöntekijän palvelun turvaamiseksi toimivaa rahoitus- ja toimintamallia palvelun vakiinnuttamiseksi. Syksyn 2004 aikana oli vahvasti esillä vaihtoehto, jonka mukaan kiertävän erityissosiaalityöntekijän vakanssi olisi perustettu Hankasalmen kuntaan. Tämä suunnitelma ei kuitenkaan edennyt konkreettiseen päätökseen asti ja kiertävän erityissosiaalityöntekijän työn tulevaisuus jouduttiin pohtimaan uudelleen. Vuoden lopulla käynnistettiin nopeasti edennyt työ sen selvittämiseksi, voidaanko kiertävän erityissosiaalityöntekijän työ vakiinnuttaa osaksi Keski-Suomen sosiaalialan osaamiskeskuksen toimintaa. Joulukuussa 2004 osaamiskeskuksen kannatusyhdistyksen hallitus teki päätöksen vakanssin perustamisesta ja hanketyöntekijä Hannele Metsäranta aloitti Kosken palveluksessa kiertävänä lastensuojelun erityissosiaalityöntekijänä vuoden 2005 alusta.

Kiertävän erityissosiaalityöntekijän palveluna tarjotaan nyt maakuntaan apua lastensuojelutyöhön seuraavan valikon pohjalta:

Lastensuojelun asiakastyön tukeminen:

- työskentely työparina tai osana laajempaa työryhmää konkreettisessa asiakastyössä
- konsultaatioapu työntekijöille lastensuojelun avohuollon asioissa menettelytavoista kirjaamiskäytäntöihin
- asiakirjojen pohjalta koottujen yhteenvetojen laadinta yhteistyövälineeksi asiakkaan kanssa
- uusien työntekijöiden käytännönläheinen ja työnohjauksellinen perehdytyskoulutus lastensuojelun avohuollon työhön ja huostaanoton valmisteluun
- yhteistyötahojen koulutus lastensuojelun perustehtävästä ja yhteistyökäytäntöjen tukemista paikallisessa verkostossa

Sosiaalityön tukeminen huolto- ja tapaamisoikeusasioissa:

- työskentely työparina tai osana laajempaa työryhmää sekä sopimus- että selvitysasioissa myös tapaamisriitojen sovittelun sekä
- täytäntöönpanosovittelun tarjoamista

Uusi ostopalvelusopimus (liite 6.) on laadittu ja lähetetty kuntiin vuoden 2005 alussa. Suoritehinnat on määritelty talousarvioin pohjalta, joka on laadittu yhden työntekijän välttämättömien kustannusten kattamiseksi. Edelleenkin kunnat maksavat palvelusta vain niissä tilanteissa, joissa ne tosiasiallisesti sitä käyttävät. Matkakulut on sisällytetty suoritteiden hintaan; näin pyritään turvaamaan kaikkien maakunnan kuntien mahdollisuutta palvelun ostamiseen.

Kiertävän erityissosiaalityöntekijän työssä on pyritty pitämään esillä samoja periaatteita, jotka ovat olleet koko hankkeen keskeiset tavoitteet: työn suunnitelmallisuutta, asiakkaan aseman ja lapsilähtöisyyden turvaamista sekä työn jäsentämistä dokumentointikäytäntöjä kehittämällä.

Kiertävän erityissosiaalityöntekijän palvelusta on tekeillä myös Jyväskylän yliopiston sosiaalityön opiskelijan pro gradu-tutkimus, joka on toteutettu kysely- ja haastattelututkimuksena maakunnan pieniin kuntiin. Tutkimuksen on tarkoitus valmistua kevään 2005 aikana ja se tullaan julkaisemaan osaamiskeskuksen kotisivuilla.

Kiertävän erityissosiaalityöntekijän palvelun keskeisenä tavoitteena on ollut viedä lastensuojelun työapua ja osaamista lähelle kunnissa tehtävää perustyötä. Konsultaatiotilanteet on toteutettu kunnissa tai puhelimitse. Asiakastilanteissa tapahtuva työapu, kuten asiakasvastaanotot tai kotikäynnit, on toteutettu asiakkaiden ja työntekijöiden omissa toimintaympäristöissä. Työtilauksen alussa sovitaan yhdessä kunnan työntekijän kanssa sitä, mikä on kiertävän erityistyöntekijän rooli ja tehtävä kyseisessä asiakastapauksessa. Tehtävä voi prosessin kuluessa muuttua muotoaan: kiertävää erityistyöntekijää saatetaan pyytää mukaan asiakastyöhön tilanteissa, joissa hän on alkuaan tullut mukaan konsultin roolissa.

Lastensuojelun asiakkaana olevat perheet näyttävät usein hakevan ratkaisua ongelmiinsa muuttamalla asuinpaikkaa tai – paikkakuntaa. Perhe voi muuttaa kunnasta toiseen tai saman paikkakunnan sisällä niin, että lasten asioista vastaava sosiaaliasema tai –työntekijä vaihtuu. Näin voi tapahtua useita kertoja vuodessa. Suhde perheen sosiaalityöntekijään saattaa katketa jokaisen muuton yhteydessä. Tästä seuraa usein myös suunnitelmallisen työskentelyprosessin katkeaminen.

Perhe jää palvelujen ulkopuolelle muuttojen johdosta varsinkin silloin, jos se itse haluaa päästä eroon kiusalliselta tuntuvasta suhteestaan lastensuojeluun. Työntekijällä voi olla suurta huolta lasten hyvinvoinnista ja mahdollisen huostaanoton tarve on voinut nousta jo esille työskentelyn aikana. Kohtalokkaaksi suojelua tarvitsevien lasten tilanne voi muodostua siksi, ettei lähtökunnasta tehdä välttämättä ilmoitusta perheen

muutosta vastaanottavaan kuntaan. (Metsäranta, 2004, 9.) Kiertävän erityissosiaalityöntekijän käyttäminen tällaisessa perhetilanteessa voisi tuoda lasten tukemiseen sellaista jatkuvuutta, jota muuten ei ehkä saavuteta. Toistaiseksi ei ole vielä saatu kokemusta tällaisesta yli kuntarajan ulottuvasta asiakkuuden siirtämisestä kiertävän erityistyöntekijän tuella

7.2. Erityistyöntekijän ilot, surut ja sudenkuopat

Kun työn toiminta-alueena on kokonainen maakunta ja työtovereina lukuisia eri ihmisiä, on työntekijä monin tavoin erilaisessa tilanteessa kuin työskennellessään peruskunnan sosiaalitoimistossa. Tässäkin työssä voi helposti kokea yksinäisyyttä. Työtoverin tukea on olemassa, mutta se on aina matkan tai vähintään puhelinsoiton takana. Erityistyöntekijä voi huomata yllättäen löytävänsä itsensä siitä tilanteesta, johon yrittää olla tuomassa apua muiden kohdalla: kollegiaalisesta yksinäisyydestä.

Koska kunnista otetaan yleensä yhteyttä vain vaikeimmissa lastensuojeluasioissa, ovat kiertävän erityissosiaalityöntekijän työtehtävät aina haasteellisia. Oman jaksamisen kysymykset on hyvä pitää mielessä ja huolehtia siitä, että asioiden työstämiseen on riittävästi aikaa ja voimia. Työnohjauksesta, täydennyskoulutuksesta ja henkilökohtaisten yhteyksien vaalimisesta kokeneisiin kollegoihin tulee hyvin merkittäviä asioita.

Kiertävän työntekijän työ on myös itsenäistä. Siinä on hyvät mahdollisuudet työajan käytön ja itse työn sisällön suunnitteluun. Kokemus siitä, että voi tehdä työtä suunnitelmallisesti ja paneutuen, lisää mielekkyyden tunnetta ja on omiaan antamaan voimia työssä, joka muuten on sisällöltään aina haastavaa ja askarruttavaa.

Kiertävän erityissosiaalityöntekijän toimintaperiaatteissa korostetaan hyvää ammattitaitoa ja osaamista. Voidakseen ylläpitää ammatillista osaamista jollakin sosiaalityön alueella ja siinä jatkuvasti kehittyä, on voitava keskittyä. Tässä tehtävässä on lupa paneutua lastensuojelun kysymyksiin ja etsiä lasta suojelevia ratkaisuja yhdessä paikallisten toimijoiden kanssa.

Se, että erityistyöntekijä toimii työparina kunnan työntekijälle ja että työmaat ovat kymmenien, jopa yli sadan kilometrin takana, luo omat vaikeutensa työn suunnitteluun. Työpari ei ole kohdattavissa samalla käytävällä ja saattaa mennä päiviä, ennen kuin hänet tavoittaa edes puhelimitse. Salassa pidettäviä asiakirjoja ja lastensuojelun tekstejä ei voi vaivattomasti näyttää toiselle, vaan ne on lähetettävä postitse. Käytösämme olevat tietojärjestelmät eivät ainakaan toistaiseksi nopeuta eivätkä palvele tarkoituksenmukaisesti kuntarajat ylittävää yhteistyötä

Maakuntaa kiertävä työntekijä saa tutustua moniin ihmisiin monenlaisissa toimintaympäristöissä. Yhteistyöverkostot ovat laajoja; usein yhden asiakastapauksen ympärillä toimii lukuisia ammattilaisia. Toisaalta on myös pieniä paikallisia yhteistyöverkostoja, joissa on vain muutaman toimijan joukko, joka lähes samalla kokoonpanolla paneutuu kaikkien lastensuojelun asiakkaiden asioihin.

Myös fyysiset toimintaympäristöt ovat erilaisia. Samaa lastensuojelutyötä tehdään moderneissa kunnanvirastoissa avarine kokous- ja työtiloineen kuin myös sokkeloissa, vanhoissa puutaloissa toimivissa sosiaalivirastoissa. Tämäkin erilaisuus tuo työhön vaihtelua ja viehätystä.

Työn vakiinnuttua taloudellisesti omavaraiseksi toiminnaksi vuoden 2005 alusta, on sen olemukseen tullut myös selkeämpi tulosvastuun vaatimus. Kunnat maksavat vain siitä konkreettisesta työstä, jota kulloinkin ovat tilanneet. Tämä asetelma haastaa erityistyöntekijän tiedottamaan palvelusta ja jopa markkinoimaan sitä. Uusi tilanne tuntuu hieman vieraalta, mutta samalla mielenkiintoiselta sosiaalityöntekijästä, joka on tottunut siihen, että asiakkaita ja työtä on valmiina enemmän kuin tarpeeksi.

8. Lopuksi

Lastensuojelun asiakkuus on täynnä sekä voimakkaasti tunnepitoisia jännitteitä että monenlaisia ennakkoluuloja. Lisäksi lastensuojelu mielletään julkisuudessa helposti vain viimesijaisiksi vastentahtoisiksi huostaanotoksi. Siksi hankkeemme nimi *Vaikuttavuutta ja näkyvyyttä lastensuojelun avoimuuteen* vaikutti kovin juhlavalta ja tavoitteelliselta hankeaikaisen arkisen sisällönkehittämistyön keskellä.

Hankkeemme loppuseminaarissa 28.1.2005 toimme esille Paul Van Aerschotin(2003) jaottelun sosiaalihuollon asiakkaista *haavoittuvaisiin, oikeuksiaan ajaviin, puolustuskannalla oleviin ja osallistuviin asiakkaisiin*. Lastensuojelutyö asettaa lapsen suojelua toteuttavat työntekijät paitsi perheen auttajan ja tukijan, myös asiakasta kontrolloivan vallankäyttäjän rooliin. Lapset ovat asiakasryhminä aina haavoittuvia, usein haavoittuvuutta ja tarvitsevuutta on paljon myös perheen vanhemmissa. Oikeuksiaan ajavien asiakkaiden osuus tulee luultavasti kasvamaan myös lastensuojelutyössä, mutta kuuluvinta ääntä pitävät perinteisesti aikuiset. Puolustuskannalla olevat perheet ovat kaikille tuttuja lastensuojelutyössä. Mutta miten saisimme tarkoituksenmukaisesti lisättyä niitä kohtaamisen tapoja ja työkäytäntöjä, joissa asiakkaille tarjoutuisi myös aidon osallisuuden mahdollisuus ja kokemus?

Hankeaikana elettiin samanaikaisesti montaa eri aikaa. Projektin rahoituksen määräaika, kehittämiskoulutuksen aika, työyhteisöjen muutosajaka ja yksittäisten työntekijöiden (ja projektityöntekijöiden) sekä ammatillisen työelämän että yksityisen oman elämän aika. Kehittämistyö etenee ja leviää näiden erilaisten todellisuuksien samantahtisuudessa ja vastaavasti heikentyy tai häviää kaikenlaisten muutosten eritahtisuudessa.

Kehittämistyö edellyttää työyhteisöjen sitoutumista käytäntöön sopivien toimintamallien etsintään ja kokeiluun. Hankeaikana tapahtuneet monet muutokset pilottikuntien sosiaali- ja perhetyön rakenteissa vaikuttivat kehittämistyön muotoutumiseen ja toteuttamiseen. Jyväskylässä toteutettiin merkittävä sosiaali- ja terveyspalveluiden organisaatiouudistus talvella 2003-2004; lähes kaikki entiset sosiaalityön työyhteisöt muuttuivat ja lastensuojelun toimijat koottiin hallinnollisesti yhteen palveluyksikköön. Muuramessa otettiin käyttöön Effica-tietojärjestelmä. Hankasalmella ja Konnevedellä tapahtui työntekijävaihdoksia ja Viitasaarella valmistauduttiin uuteen palvelujen tuottamis- ja hallinnointiyhteistyöhön Pihtiputaan kanssa.

Sisällönkehittämistyö tapahtuu prosessioppimisena. Siksi esimerkiksi toiminnallisten välineiden luonteva käyttö oman asiakastyön välineenä edellyttää suostumista kokeiluun ja mahdollisuuksia refleктоivan palautteen saamiseen itseltä, asiakkailta ja työkavereilta. Lyhyenä hankeaikana päästään oppimisessa vasta alulle.

Projektityöntekijöille hanketyön toteuttaminen oli mielenkiintoinen ja haastava kokemus. Parityöskentely nostaa aina esille paitsi hyvän yhteistyön mahdollisuuksia myös henkilökohtaisten toimintatapojen eroja. Näitä arvokkaita kokemuksia saimme reflektoida omassa parityönohjauksessamme, jota pidimme hyvin tärkeänä osana oman työmme kokonaisuutta.

Hankkeen rahoitusmalli oli hyvin vaativa. Tosiasiallisten työpanosten nostaminen esille kirjallisesti merkittävänä työtunteina osoittautui haastavaksi tehtäväksi, sosiaalityössä ei olla totuttu laskemaan työtä minuuttisuoritteina – ei varsinkaan ajattelu- ja suunnittelutyötä. Yhteistyöllä pilottikuntien ja paikallisen lääninhallituksen sosiaali- ja terveysosaston kanssa saimme luotua toisen vuoden aikana käytäntöä paremmin palvellevan kuntaosuusien seurantajärjestelmän. Kirjaamiskäytäntöihin saatiin harjoitusta myös tämän rahoitusmallista nousevan tehtävän avulla.

Palautetta pyysimme erilaisten tapaamisten yhteydessä sekä suullisesti että kirjallisesti pilottikuntien keskeisiltä toimijoilta. Saamamme palautteen ja jo hankeaikana käytyjen refleктоivien arviointikeskustelujen pohjalta hankkeemme keskeisiä tuloksia ovat:

- *lasten oikeus omaan asiakkuuteen ymmärretään paremmin,*
- *toiminnallisia välineitä käytetään asiakastyössä,*
- *lastensuojelutyöhön haetaan suunnitelmallisuutta ja sen toteuttamiseen etsitään työyhteisöissä käytännössä toimivia rakenteita,*
- *lastensuojelutyön dokumentoinnin merkitys on syventynyt ja käytännön kirjaamisen tapoja kehitetään edelleen sekä*
- *kiertävän erityissosiaalityöntekijän tarve osoittautui todelliseksi ja päätös palvelun vakinaistamisesta tehtiin joulukuussa 2004.*

Hankkeemme kehittämistyö jatkuu paikallisesti mukana olleissa pilottikunnissa. Sisältöteemat olivat mukana myös Keski-Suomen maakunnan uuden lastensuojelun kehittämissyksikön valmistelu- ja suunnittelu-työssä talvella 2004-2005.

Lastensuojelutyöhön liittyvät yleiset mielikuvat ja työn maine ovat usein kielteisiä. Maine syntyy Helsingin yliopiston viestinnän professori Pekka Aulan (2004) mukaan sekä etukäteen vallitsevista mielikuvista että käytännön kokemuksista. Siksi konkreettisella toiminnalla jatkuvasti tuotetaan parempaa mainetta, ylläpidetään sitä tai vahvistetaan käsitystä huonosta maineesta. Lappeenrannan lastensuojelupäivien johtajapäivässä elokuussa 2004 Aula käsitteli lastensuojelutyön mainetta alla olevan nelikentän avulla.

	HYVÄ KOKEMUS		
	MAINETTAAN PAREMPI	HYVÄ MAINE	
HUONO MIELIKUVA	HUONO MAINE	MAINETTAAN HUONOMPI	HYVÄ MIELIKUVA
	HUONO KOKEMUS		

Tämä lastensuojelun kehittämishanke on tuonut avohuollon työhön välineitä asiakkaan kannalta avoimemman, lasta kohtaavamman ja ajantasaisesti kirjatun lastensuojelun työn toteuttamiseen. Tämän tapais-
ten muutosten kautta myös lastensuojelutyö voi kehittyä lähtökohtaisesti hankalaa mainettaan paremmaksi.

Lähteet:

AsL (812/02). Laki sosiaalihuollon asiakkaan asemasta ja oikeuksista

Aula, Pekka (2004). Lastensuojelu ja maine. Luento. Valtakunnalliset lastensuojelupäivät Lappeenrannassa 26.8.2004.

HallL (434/03). Hallintolaki.

Hurtig, Johanna (2003). Lasta suojelemassa - etnografia lasten paikan rakentumisesta lastensuojelun perhetyön käytännöissä. Acta Universitatis Lapponiensis 60. Lapin yliopisto, Rovaniemi.

JulkL (621/99). Laki viranomaisen toiminnan julkisuudesta

Kääriäinen, Aino (2003). Lastensuojelun sosiaalityö asiakirjoina. Dokumentoinnin ja tiedonmuodostuksen dynamiikka. Helsinki.

Laiho, Kristiina (2004). Lastensuojelun kehittämisohjelma. Hankesuunnitelma. Saatavilla www-muodossa: <URL: <http://www.koske.jyu.fi> > luettu 13.3.2004.

Laki lapsen huollosta ja tapaamisoikeudesta. (361/1983).

Markkanen, Outi (2003). Mitä jäi verkkoon? Arvioiva kartoitus sosiaalihuollon erityispalveluiden seudullisesta järjestämisestä Keski-Suomessa. Verkostoituvat erityispalvelut (VEP) hankkeen Keski-Suomen III vaiheen loppuseelvitys. Länsi-Suomen lääninhallituksen julkaisusarja nro 15/2003. Saatavilla www-muodossa: URL: <http://www.koske.jyu.fi>.

Metsäranta, Hannele (2004). Dokumentointi osana lastensuojelutyötä Lopputyö lastensuojelun sosiaalityön koulutusohjelma 2002 - 2004. Koulutus- ja kehittämiskeskus Palmenia. Saatavilla www-muodossa: URL: <http://www.koske.jyu.fi>.

Muukkonen, Tiina ja Tulensalo, Hanna (2004). Kohtaavaa lastensuojelua. Lapsikeskeisen lastensuojelun sosiaalityön tilannearvion käsikirja. Helsingin kaupungin sosiaalivirasto. Selvityksiä 2004:1.

Möller, Sointu (2004). Sattumista suunnitelmallisuuteen. Lapsen elämäntilanteen kartoitus lastensuojelussa. Opa- ja käsikirjat 1/2004. Kopijyvä. Jyväskylä.

Van Aerschot, Paul (2003). Oikeusturvasta sosiaalihuollossa. Eripainos Lakimies-lehdestä 4 /2003.